

Benkő Loránd, a névkutató

1. Benkő Loránd páratlanul gazdag tudományos pályája a névkutatás jegyében indult. Az Erdélyi Tudományos Intézet megbízásából 1943-ban még egyetemi hallgatóként a Nyárad völgyében földrajzinév-gyűjtést végzett (1950a: 3)¹, s e gyűjtőmunka anyagát a budapesti egyetemen formálta doktori értekezéssé, amelyet 1946 tavaszán ugyanott meg is védett (2003b: 425). Publikációinak sora 1944-ben indult meg az Erdélyi Múzeumban megjelent dolgozatokkal, e fórumot a következő években aztán a Magyar Nyelv váltotta fel. 1950-ig – egy-két kivételt nem számítva – csakis a névkutatás körébe tartozó írásai láttak napvilágot, ezekben a tudományos munkának kevésbé kedvező években összesen 36 hosszabb-rövidebb dolgozatot tett közzé. Ő maga később úgy tekintett vissza pályájának erre az időszakára, mint a legtermékenyebb évei közül valókra (2003b: 425). Ennek a tárgyválasztásnak az okát maga abban látta, hogy „öszönösen éreztem, hogy a nevek mögött mennyi minden rejlik” (1999: 12). A névtani tematika ilyen erőteljes jelenlétének bizonyára inspirálója volt emellett Szabó T. Attila is, akit maga Benkő a pályájának indulása szempontjából a legnagyobb hatású mesterének tartott (2003b: 422).

Benkő Loránd korai névkutatói munkássága – immár kellő tudománytörténeti távlatból szemlélve is – teljességgel beiktatható az erdélyi helynévtörténeti iskola tevékenységének keretei közé. Ezt az irányzatot az adatok tisztelete jellemezte: Szabó T. Attila és tanítványai hatalmas energiát szenteltek a helynevek feltárásának mind a levéltári, mind pedig az élőnyelvi névkincs összegyűjtésében. Ez idő tájt Benkő Loránd írásai műfaji tekintetben is emlékeztetnek mesterének kedvelt publikációs témáira és formáira: a legtöbb közleménye rövidebb helynévfeltárás (*Vécke, Enlaka, Betfalva, Izsó* stb.), illetve földrajziköznév-etimológia (*üver, hágó, pilis* stb.). E névmagyarázatok többnyire nemcsak önmagukban érdekesek, hanem a nevek szélesebb körére vonatkozó problémákat is felvetnek. Ilyen kérdéseket Benkő önálló tanulmányokban is feldolgozott: bemutatta többek között víz- és helységneveink viszonyát (1947a) és a *-ka/-ke* képzővel alakult helyneveinket (1950b), amely névtípus mögött idegen nyelvi hatásokat sejtett. A nyelvi kapcsolatok névtani összefüggéseit magyar–román vonatkozásban is érintette (1947b). A székelyföldi szláv eredetű víznevek kérdésében Kniezsa Istvánnak egy tanulmányát vette jogos bírálat alá, s tett az etimológia elmélete és módszertana szempontjából is megszívlelendő megállapításokat (1948). Benkő nyugodt, józan hangvételű írása számára is váratlan, indulatos reagálást váltott ki a megbírált Kniezsából. Ennek a vitának a terhét – noha a tudományos igazság kétségkívül az ő oldalán állt – később, időskori visszaemlékezésében Benkő a maga vállára vette azzal, hogy megértően viszonyult Kniezsa reakciójához, mert „ő ahhoz nem volt hozzászokva, hogy őt, a valóban kiváló tudóst megkritizálja egy fiatal nyelvész” (2003b: 424).

Benkő Loránd fiatalkori írásai közül kiemelkedik „A Nyáradmente földraj-

¹ Mivel a tanulmány csak BENKŐ LORÁND műveire hivatkozik, a hivatkozásokból elhagyjuk a családnevet. – A szerk.

zinevei” című dolgozata (1947c). E munkájával kilépett az erdélyi iskola által felállított elvárások keretei közül: egy adott terület teljes élő helynévanyagának rendszerét kívánta bemutatni. (Maga a névtár egyébként csak évekkel később, 1950-ben jelenhetett meg.) E törekvése új utat nyitott a magyar helynévkutatásban, mivel a korábbi helynév-tipológiai vizsgálatok a korai, főképpen Árpád-kori névállománynak – azon belül is elsősorban a településneveknek – a rendszerezésére vállalkoztak. Benkő jelentéstani, alaktani és fejlődéstörténeti szempontból mutatta be a helynevek sajátosságait, s munkája – e komplexitása következtében is – évtizedekre meghatározta az e téren folyó kutatásokat, de közelítésmódja, gondolatai szervesen beépültek a legújabbban használatban lévő helynévelemzési modellekbe is.

Benkő Loránd érdeklődése a helynevek mellett már ebben az időszakban is kiterjedt a személynevek világára, ebben a körben figyelme elsősorban az Árpád-korra irányult. A régi magyar személynévadás jellegzetességeit átfogó igényű tanulmányban mutatta be (1949). Hely- és személynévi témáinak nagy része ekkoriban Erdélyhez, közelebbről a Székelyföldhöz kötődik. Talán a témaválasztás személyes elkötelezettsége is magyarázza azt, hogy miért okozott a munkásságában oly nagy törést a Századok című folyóirat 1949. évi kötetének a betiltása, amelyben a fiatal kutatónak a székelység településtörténetéről írott tanulmánya jelent volna meg (amelyet aztán 1989-ben újra kiadtak; vö. 2003a: 123). „Ez számomra megrendítő volt – emlékezett vissza később erre az esetre a szerző –, tudhattam belőle, hogy ebben a témakörben nem lehet perspektívája a kutatásnak. [...] Én Erdély régi történetével szerettem volna foglalkozni a nevek kapcsán elsősorban, de erről akkor különösen szó sem lehetett.” (2003b: 428).

2. A névtörténeti, névtani tematika bőven buzgó forrását Benkő Loránd munkásságában hosszú időre elapasztották a kedvezőtlen körülmények. A nevek ügyét azonban rendre előhozza, ha azt az általa éppen tárgyalt kérdés megengedi: többnyire azonban a kutatások fájdalmas hiányát emelheti ki, akár a nyelvtudományi szintézisek (1969), akár az etimológiai vizsgálatok (1975) vagy éppen az őstörténeti problematika (1977) vonatkozásában. Amikor pedig a névtudományi konferenciák és tanácskozások egymást követő megrendezése később azt jelezte, hogy a névtan a magyar tudományosságban lassan kezdi korábbi megbecsültségét visszaszerezni, ezen alkalmakkor plenáris előadásokban, elnöki megnyitókban és zárszóiban igyekezett felmérni a kutatási terület helyzetét és kijelölni az előtte álló legfontosabb feladatokat (vö. pl. 1970, 1987).

A tudóstársak köszöntése, ünneplése vagy szomorú elvesztése is alkalmat teremtett Benkő Loránd számára, hogy névtani kérdéseket előhozzon. E dolgozatok közül kiemelkedik a Melich János 85. születésnapjára írt méltatása, amellyel Benkő a hivatalok által címeitől méltatlanul megfosztott nagy nyelvtudós, kiváló névkutató szakmai, tudományos rehabilitációját adta meg (1957). Ez a korban a tudományos értékek mellett való komoly és egyáltalán nem minden veszély nélküli kiállásként értékelhető. Benkő Melichről jóval később, visszaemlékezésében is úgy nyilatkozott, mint akinek „A honfoglaláskori Magyarország” című

munkája alapjaiban határozta meg saját korai munkásságának irányát és jellegét (2003b: 426).

A névtörténeti tematika bűvópataka két nagyszabású dolgozatban tör felszínre Benkő Loránd pályájának a névkutatást jórészt nélkülöző 40 éves periódusában. Mindkettő olyan problematikát érint, amely a pálya utolsó két évtizedében fontos szerepet kap a szerző munkásságában. A *Csepel* név eredetéről írott tanulmánya (1966) a helynév-etimológia elmélete szempontjából is fontos dolgozat, mivel Benkő bizonyítja, hogy az Anonymus *Gesta Hungarorum*ának alapján álló néveredeztetés módszertani tekintetben több ponton is hibás. A név teljes etimológiai bokrának vizsgálatával igazolja, hogy az anonymusi *Csepel* lovászmester csupán a legendák világába tartozik, s a név a régi *csepel(y) ~ cseplye* 'egyfajta erdő, bokros hely' jelentésű földrajzi köznévből származik. A másik írás Konsztantinosz bizánci császárnak a magyar őstörténet szempontjából kiemelkedően fontos művéből a *Lēved* és az *Etēlköz* neveket elemzi (1984), és fontos tanulságként fogalmazza meg az ősz- és az ómagyar kori helynévadásban megmutatkozó nyelvi-tipológiai természetű folytonosságot. Mellettük e korszakból megemlíthető még „A magyar nyelv története” című egyetemi tankönyvnek – amelyen tanár- és nyelvészgenerációk nőttek fel – a tulajdonnevek történetéről írott fejezete (1967), amelyben Benkő Loránd a magyar hely- és személynéadás átfogó képét vázolta fel.

Benkő Loránd pályáján a névkutatás súlya az 1990-es éveket, munkásságának utolsó két évtizedét megelőzően nyilvánvalóan nem vetekedhet azzal, amit az utóbbi időszakban az eredményei ezen a téren felmutatnak. Annak, hogy mégis ilyen részletezően foglalkoztam a korai évek termésével, az a magyarázata, hogy ezek a munkák eddig – egyébként érthető módon – jóval kevesebb figyelmet kaptak, mint a közelmúlt írásai.

3. Az 1990-es évek elejétől Benkő Loránd sokágú munkásságában a történeti névtani tematikát bőséggel áradó folyamként látjuk megjelenni. Ennek a téma-választásnak az okát ő maga világította meg azzal, hogy „kutatási szenvedélyem fókuszában a történeti névtan áll” (2003b: 429). Ez volt a legfőbb érdeklődési területe pályájának kezdetén, s most – fogalmazta meg egy vele készített interjúban – „visszatértem hozzá. S örömmel teszem.” (2003b: 428).

Ennek az időszaknak a páratlanul gazdag termését két önálló könyv és két tanulmánykötet mutatja a jó néhány idevágó további tanulmány mellett. Ezeket a munkákat a tudományos közélet az őket megillető nagy érdeklődéssel fogadta: ismertetések sora készült róluk, hivatkozások száza mutatták hatásukat. Az itteni időkeretek azonban csupán arra adnak lehetőséget, hogy e két évtized névkutatói munkásságának néhány általam legfontosabbnak vélt vonását kiemeljem. A részletes elemzésüktől emellett talán az a körülmény is felment, hogy e művek igen élénken jelen vannak a szakmai köztudatban.

Benkő Loránd munkásságának ebben a bő két évtizedében meghatározó szerepben a tanulmányok állnak. Ezek a dolgozatok – bár egymástól különböző, saját témát fejtenek ki, s ennek megfelelően mindegyik írás lezárt, kerek egész – határozott összefüggést is mutatnak egymással. Mégpedig nemcsak szerzőjük egységes

nyelv- és névtörténeti szemlélete, interdiszciplináris közelítésmódja, érvelésének, bizonyítási eljárásának a hasonlósága miatt, hanem a tárgyalt témák hely- és időviszonyainak s a bennük megjelenő személyeknek és történeseknek a kapcsolatai miatt is. Az írások között – a kapcsolódó szálak és a kölcsönös utalások sűrűségének megfelelően – vannak persze szorosabban és lazábban összetartozók is, de olyan nemigen található közöttük, amely a többitől teljesen független lenne. Amikor aztán ezeket együtt, kötetbe szerkesztve is kézbe veheti az olvasó, e kapcsolati háló szövevényessége is áttekinthetőbb lesz számára, s az írások különös erővel világítják meg egymásnak az olvasó számára addig esetleg homályban maradt részleteit is. Benkő munkáiban kedvelt korszaka, az Árpád-kor a maga összetettségében tárul föl előttünk: nemcsak nyelvi, hanem társadalmi, művelődéstörténeti, történeti földrajzi tekintetben is.

A Benkő Loránd által tanulmányaiból egybeszerkesztett két kötetben – a „Név és történelem” (1998) és a „Beszélnek a múlt nevei” (2003a) című könyvekben – összesen 37 írása látott napvilágot. Ezek egy része kifejezetten névfejtési céllal megírt dolgozat, de a további munkák között sem igen akad olyan, amelyben ne kerülnének elő etimológiai fejtegetések. Ezen persze különösebben nincs mit csodálkozni, hiszen a tulajdonnevek elemzésében, történeti forrásként való felhasználásában a névfejtésnek már a tulajdonnevekkel való tudományos foglalkozás kezdete óta alapvető jelentősége van. A névetimológia ugyanis végigköveti a név változásait, és rekonstruálni igyekszik azt a helyzetet, amelyben a név mint motivált, szemantikailag áttetsző nyelvi elem létrejött, kifejezve az adott kor nyelvi, természeti, társadalmi, kulturális viszonyait. Az ilyen természetű munkának nagy tehát a felelőssége, hiszen segítségével a kutató nemcsak a nyelvi, hanem a társadalmi, művelődési viszonyokra is rá tud világítani.

Benkő Loránd e munkái is azt mutatják, hogy a névkutatónak számos tudományágban kell valamiféle jártassággal rendelkeznie (vö. 1997), de egyúttal azt is jelzik, hogy az onomasztikának gyakran megmutatkozó segédtudományi szerepe komoly érték: a névtan sokirányú hasznosíthatóságának a legélénkebb bizonyítéka. Benkő Loránd úgy tartotta, hogy „az etimologizálás sikamlós tudományterület” (1992: 42), s még könnyebb elcsúszni a tulajdonnevek magyarázata terén. Emiatt s másfelől azért, mert a névkutatás eredményeire más tudományok gyakran építenek további következtetéseket, fontosnak tartotta, hogy tisztázza azokat a „véres torkú” etimológiákat és „régóta hurcolt nyelvészeti babonákat”, amelyek gyakran éppen olyan nevekre vonatkozóan válnak tévedések forrásává, amelyeknek kulcsszerepe van régi történelmünk tárgyalásában is. Írásaiban harcol a 19. századi nemzeti romantizmus tudománybeli továbbélései ellen, s a vágyak kivetítése helyett ő az adatokból kihámozható tényeket keresi. Ez a törekvés nemcsak tanulmányaiban, hanem önálló könyveiben is jelen van: a Szovárd-kérdés kapcsán például ilyen összefüggésben próbálja tisztázni a *Turul* nemzetség nevének eredetét (2009: 55–6).

Írásait a bíráló-javító szándék miatt ő maga gyakran vitairatnak mondja. Bírálata nemcsak tárgyszerű, hanem egyúttal megértő is, mivel úgy véli, hogy a tudós „munkásságát nem lehet, nem szabad korának körülményeitől és saját tudói eszmevilágától elvonatkoztatva [...] szemlélni és megítélni” (2003a: 168).

A kritikát az olyan esetekben is fontosnak tartja, amikor csupán az addig érvényesnek gondolt névfejtés tarthatatlan voltát igazolhatjuk, és nem tudunk a helyébe más, megfelelő magyarázatot iktatni, ahogyan azt a *Termacsu* (2003a: 9–19), a *Borsova* (2003a: 133–9) vagy éppen a *Kézd* (1998: 148–50) és mások esetében is láthatjuk. Az ilyen nyitva hagyott kérdések reményei szerint ösztönözhetik más tudományterületek művelőinek, különösképpen a szlavistáknak és a turkológusoknak a munkáját.

Benkő Loránd sokágú névtani munkásságának fősodrába az Anonymus-tanulmányok tartoznak. Ezek fontosságát nemcsak nagy számuk mutatja, hanem az is jelzi, hogy a „Név és történelem” című kötetében szerzőjük külön fejezetben helyezte el őket (1998: 11–108). Azokban az írásokban, amelyek nem ennek a témának valamely részlete köré szerveződnek, ugyancsak gyakran feltűnnek a geszta egyes szórványai vagy éppen P mester alakja és tevékenysége. A művel való foglalkozás Benkő számára nemcsak egyéni érdeklődés, vonzalom következménye, hanem korai történetünk megismerésének kulcskérdése is, ugyanis a gesztát nyelvemlékeink sorában „valóságos unikum”-nak tartja, mivel a hozzá fűződő „kutatások szemlélete, módszere és eredményei egész történeti névtudományunk alakulását nagyban befolyásolták”, és a történeti nyelvtudomány egészére, valamint a történettudományra is kisugárzó hatással voltak (2003a: 8).

Fontos feladat számára a geszta filológiai újraértékelése, amely összetett, sokrétű vizsgálatot jelent; ezek közül itt most csak azt a munkát emelem ki, amelyet Benkő a latin szöveg és a magyar szórványok kapcsolatának vizsgálata terén végzett, s eredményeivel fontos módszertani újítással járult hozzá általában is szórványemlékeink elemzéséhez.

A forráshoz való közelítésben a legfőbb szemléleti újítása az, hogy a minél pontosabb nyelvi interpretáció végett aprólékosan megkísérli felderíteni a geszta szerzőjének munkamódszerét. P mestert mint alkotó személyiséget ábrázolja, akinek alkata, nyelvi helyzete, korának szövevényes érdekviszonyaiba való mély beágyazottsága mind-mind rajta hagyták a nyomukat alkotásán is. Alkotómódszerének lényegét Benkő abban látja, hogy nála a helyek és a személyek, valamint cselekvéseik, tetteik sajátos megfelelési viszonyba kerülnek, s e korrelációkban a Mester saját fantáziája szerint alkotta meg hősei alakját, és kora nyelvi viszonyainak megfelelően teremtette meg a nevüket, ahogyan tette ezt például *Szabolcs* vezér esetében is (2003a: 38–67). A Magiszter még a Szovárd-könyvben is külön fejezetet kapott (2009: 15–22), mivel Benkő úgy látja, hogy „P mester gesztája jelentékeny súllyal az ómagyar nemzetségekről szól”, s e kapcsolatrendszerrel való ismereteink is sok tekintetben az ő munkájára mennek vissza (2009: 18). Benkő Anonymust főleg a nevekkal való mesterkedései révén igyekszik bemutatni, azaz a céllal, hogy kiiktathassa az általa képviselt, illetőleg a művében ábrázolt történeti korszak ismeretéből a valóságban oda nem tartozó elemeket. A nevek hitelességének vagy éppen kreált voltának a boncolgatásában elért eredményei és az ezen a téren kialakított módszerei alapján azt mondhatjuk, hogy Benkő Loránd a történeti szocioonomasztika terén olyan új távlatokat nyitott, amelyek megmutatják, hogy az effajta közelítésmód nem hagyható figyelmen kívül a magyar nyelv legkorábbi forrásanyagának a vizsgálatában.

Ezen értékeknek megfelelően Benkő Anonymus-tanulmányait talán nem minden ok nélkül sorolhatjuk a magyar névkutatás, sőt általánosabban a magyar nyelvtörténetírás legkiemelkedőbb teljesítményei közé.

Fontos törekvése Benkő Lorándnak az is, hogy az Árpád-kori Magyarország egyes térségeinek nyelvi, földrajzi, társadalmi viszonyait bemutassa. Az ország feltérképezésében főképpen Anonymus nyomában jár, s oda vezet el bennünket – elsősorban helynevek etimológiai elemzése révén –, ahova kedvelt szerzője a honfoglaló magyarokat is elvitte: bejárhatjuk velük a Felső-Tisza vidékét (1998: 102–8), a déli országrészeket (1998: 178–85, 2003a: 161–7) és sok más tájat is. Benkő azonban legszívesebben Erdélybe, a Székelyföldre kalauzol bennünket (1998: 94–101, 151–6, 157–61, 2003a: 95–107), olyannyira, hogy Dél-Erdély korai története feltárásának önálló könyvet is szentelt (2002). Személyes vonzódása, szeretete a szülőföld iránt ebben a témaválasztásban is megmutatkozik.

4. Hatalmas örökség az, amit Benkő Loránd a névkutatásban ránk hagyott: munkái – úgy vélem – hosszú időre meghatározzák e tudományterületen a kutatási témákat, irányokat és módszereket. Az utókornak küldött fontos üzenetként értelmezhetjük azt a megállapítást, mely szerint a nevek világa a magyar múltra vonatkozólag „rendkívül sokat nyújt, ez a témakör pedig olyan gazdag, hogy sok ember munkássága kellene feltárásához” (1999: 12). A mi felelősségünk, hogy ezzel az örökséggel hogyan sáfárkodunk, s hogy meg tudjuk-e tartani a névkutatásnak azt a rangját, súlyát a történeti tudományok között, amelyet Benkő Loránd e téren végzett munkássága kivívott neki.

Kulcsszók: onomasztika, hely- és személynévtörténet, etimológia, az Árpád-kor nyelve, Anonymus-kutatások.

A hivatkozott irodalom

- BENKŐ LORÁND 1947a. Víz- és helységneveink viszonyához. *Magyar Nyelv* 43: 259–63.
 BENKŐ LORÁND 1947b. Adalékok a székelyföldi román névadáshoz. *Erdélyi Múzeum* 52: 105–6.
 BENKŐ LORÁND 1947c. A Nyárádmente földrajzinevei. *MNyTK.* 74.
 BENKŐ LORÁND 1948. A székelyföldi szláv eredetű víznevek kérdéséhez. *Magyar Nyelv* 44: 259–63.
 BENKŐ LORÁND 1949. A régi magyar személynévadás. *Néptudományi Intézet, Bp.*
 BENKŐ LORÁND 1950a. A Nyárádmente földrajzinevei. *Adattár. A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai* 30. Debrecen.
 BENKŐ LORÁND 1950b. *-ka/-ke* képzős helységneveink kérdéséhez. *Magyar Nyelv* 46: 143–5.
 BENKŐ LORÁND 1957. Gondolatok Melich János nyelvtudományi munkásságáról. *Magyar Nyelv* 53: 1–12.
 BENKŐ LORÁND 1966. Az anonymusi hagyomány – és a *Csepel* név eredete. *Magyar Nyelv* 62: 134–46, 292–305.
 BENKŐ LORÁND 1967. A magyar tulajdonnevek története. In: BÁRCZI GÉZA – BENKŐ

- LORÁND – BERRÁR JOLÁN 1967. A magyar nyelv története. Akadémiai Kiadó, Bp., 374–88.
- BENKŐ LORÁND 1969. A szintézisek szerepe a magyar nyelvtudományban. In: KIRÁLY PÉTER szerk., A nyelvtudomány a haladásért. NytudÉrt. 65: 41–65.
- BENKŐ LORÁND 1970. Névtudományunk helyzete és feladatai. In: KÁZMÉR MIKLÓS – VÉGH JÓZSEF szerk., Névtudományi előadások. II. Névtudományi Konferencia Budapest, 1969. NytudÉrt. 70: 7–16.
- BENKŐ LORÁND 1975. Az etimológiai kutatások újabb fejlődése Magyarországon. In: BENKŐ LORÁND – K. SAL ÉVA szerk., Az etimológia elmélete és módszere. NytudÉrt. 89: 12–26.
- BENKŐ LORÁND 1977. Magyar nyelvtörténet – magyar őstörténet. In: BARTHA ANTAL – CZEGLÉDI KÁROLY – RÓNA-TAS ANDRÁS szerk., Magyar őstörténeti tanulmányok. Akadémiai Kiadó, Bp. 45–57.
- BENKŐ LORÁND 1984. A magyarság honfoglalás előtti történetéhez *Léved* és *Etélköz* kapcsán. Magyar Nyelv 80: 389–419.
- BENKŐ LORÁND 1987. Elnöki megnyitó [a Pais-emlékünnepeken]. Magyar Nyelv 83: 258–61.
- BENKŐ LORÁND 1992. Kézd. In: KOZOCSA SÁNDOR – LACZKÓ KRISZTINA szerk., Emlékkönyv Rácz Endre hetvenedik születésnapjára. ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék, Bp., 42–5.
- BENKŐ LORÁND 1997. Névtudományunk. [Megnyitó az V. Magyar Névtudományi Konferencián.] In: B. GERGELY PIROSKA – HAJDÚ MIHÁLY szerk., Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Miskolc, 1995. augusztus 28–30). MNyTK. 209: 5–9.
- BENKŐ LORÁND 1998. Név és történelem. Tanulmányok az Árpád-korról. Akadémiai Kiadó, Bp.
- BENKŐ LORÁND 1999. Benkő Loránd. Magyar Nyelvész Pályaképek és Önvallomások 6. Eötvös Loránd Tudományegyetem Fonetikai Tanszék, Bp.
- BENKŐ LORÁND 2002. Az ómagyar nyelv tanúságtétele. Perújítás Dél-Erdély korai Árpád-kori történetéről. MTA Történettudományi Intézet, Bp.
- BENKŐ LORÁND 2003a. Beszélnek a múlt nevei. Tanulmányok az Árpád-kori tulajdonnevekről. Akadémiai Kiadó, Bp.
- BENKŐ LORÁND 2003b. Nyelv és tudomány, anyanyelv és nyelvtudomány. Válogatás Benkő Loránd tanulmányaiból. I–III. Szerk. HAJDÚ MIHÁLY – KISS JENŐ. ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Bp.
- BENKŐ LORÁND 2009. A Szovárd-kérdés. Fejezetek egy ómagyar nemzetség történetéből. Akadémiai Kiadó, Bp.

Loránd Benkő the onomatologist

This paper presents an overview of Loránd Benkő's activities in the field of onomatology. His work in linguistics started in the mid-1940s with this area of scholarship in the framework of the Transylvanian school of the historical study of place names: along with a number of etymologies and discussions of theoretical problems, he processed the stock of place names of his region of origin, the Nyárád region. In the four decades that followed, the issue of names occurred sporadically in his extremely rich linguistic repertoire, but since the early 1990s, onomatology took the forefront of

his publications once more. Two monographs and two collections of papers summarised the most important results of his work in this period. In his writings, the analysis of the names of the Árpadian age also constituted a major topic, especially the study of Anonymus' *Gesta Hungarorum*. Due to their concrete results and methodological innovations, these works by Benkő are among the most outstanding pieces of Hungarian historical linguistics.

Keywords: onomatology, history of place names and personal names, etymology, the language of the Árpadian age, research on Anonymus.

HOFFMANN ISTVÁN

Benkő Loránd, a nyelvföldrajz és nyelvjárástörténet kutatója

1. Tisztelt Hallgatóság! Amikor Benkő Loránd betöltötte nyolcvanadik életévét, tanszékünk, az ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszéke egy három kötetes válogatással tisztelgett a jeles tudós akkor még lezáratlan életműve előtt. A Kiss Jenő és Hajdú Mihály által szerkesztett „trilógia” „Nyelv és tudomány, anyanyelv és nyelvtudomány” főcímmel látott napvilágot 2003-ban. Ennek záró közleménye egy riport, amelyben Kiss Jenő kérdései nyomán a mester vall az életéről: a pályájáról és a nyelvtudományról (Beszélgetés Benkő Loránddal: i. m. 3: 421–47). Ez után tudtommal már csak egy hasonló témájú videoriport készült az idős tudóssal, 2009 nyarán (Tudósportrék 2009, I. a MNy. jelen számában is). Mindezek a korábbi visszaemlékezéseivel együtt hallatlanul érdekesek, értékesek az utókor számára, és nyilván sokszor fogunk még visszanyúlni hozzájuk. Most tehát, amikor munkásságának néhány jellemző részletét bemutatom, érdemes egy-két gondolatot tőle magától idéznem, az említett riportból.

2. Hogy megértsük Benkő Lorándnak szeretettel, sőt – ahogy maga is mondja: szenvedéllyel – művelt tudományát, indítsuk a visszapillantást egy általánosabb kérdésfeltevéssel!

„A nyelvtudomány számos területén tevékenykedtél. Mely területek álltak, illetőleg állnak legközelebb Hozzád? [– kérdezi tehát Kiss Jenő].

M i n d e n, ami a magyar múltra vonatkozik (ebben benne van mindig a jelen is!), s ami a nyelvből a magyar művelődésre, történelemre vonatkozóan kideríthető. Minél régebbi, ténylegesen magyar nyelvi múltból van szó, némi túlzással szólva annál kedvesebb nekem. [...] M i n d e n érdekel, ami a nyelv mögött van (így szoktam magam számára megfogalmazni). Ebben természetesen a nyelv is benne van, hiszen a nyelvész csak a nyelvből indulhat ki. [...] közismert, illetőleg aki tudja, az tudja, hogy a nyelv a múltból sok-sok mindent megőriz, tartalmaz, s belőle mennyi a kikövetkeztetési lehetőség. Abból m i n d e n t szerettem és szeretek. Vallom, hogy ez roppant értéke a nyelvnek.” (I. m. 427, az én kiemelésemmel.)

Ez a háromszorosan is hangsúlyozott *minden* és a *szerettem* és *szeretek* gondolatzárás egyetemes időbelisége jelzi ennek a történeti érdeklődésnek az átfogó jellegét. Ebből az attitűdből kell levezetni a tudományos részterületek művelését